

till the complete mutual integration of the popular pharmacies and their association with the existing medical institutions. In the next chapter the author gives the complex problem of the staff policy in pharmacies, and the fifth part of the paper gives the review of the pharmaceutical activity development in the investigated area in the whole post-war period beginning from the pharmacies' contribution in the final liberation of the country, through the period of restoration of the social community, further development of the material base and social relations, changes of the pharmacies' position in the frame of changes in the public health and social policy, till the process of modernization of pharmaceutical activity in the modernly equipped pharmaceutical institutions. In the last part of the paper the author presents the development of the self-governing relations in pharmacies, changes in the structure of the self-governing bodies, participation in the process of decision-making and contents and direction of the work of self-governing institutions. The work is based upon the historically valid facts, such as: archival material, reports, statistical and financial data, all supported by testimonies of the participants of the investigated events and changes.

## MEDICINSKI PRIRUČNIK NA LATINSKOM JEZIKU IZ 1573. GODINE

Marko VIŠIĆ

O ovome priručniku — koji poseduje Istorijski arhiv u Zrenjaninu — pisali smo u »Medicinskom pregledu« br. 3—4 (1973), strana 121. Tada smo dali uglavnom prikaz i tipografiju dela, zatim sadržaj i ostalu jezičnu analizu, kao što je to uobičajeno. Pokušaćemo ovim člankom da damo medicinsko-istorijsku analizu dela.

Prevod naslova knjige glasi (slika 1):

Henricus Rantzovius  
(Heinrich von Rantzau)  
vojvoda od Holštajna

Knjiga o čuvanju zdravlja, napisana  
za ličnu upotrebu svoje dece. Izdato  
Detlev Silvije iz Holštajna.

U njoj se nalaze kratki poučni saveti  
o dijete, putovanju i lekovima protiv  
bolesti.

Lajpcig, 1573.

Pisana je »In privato vsum\* suorum liberorum«.  
Knjiga sadrži sledeća poglavlja:

INDEX PRAECIPVORUM CAPITUM HVIVS LIBRI  
Praefatio Henrici Rantzouij ad filios

	Pag.
1. Causae corruptionis & destructionis corporum humanorum . . . . .	4
2. Praecepta generalia conseruandae sanitatis . . . . .	8
3. Praecepta specialia conseruandae sanitatis . . . . .	12
4. De aere . . . . .	14
5. De aqua . . . . .	23
6. De igne . . . . .	24
7. De cibo . . . . .	26

\* Autor ili štampar knjige za glas »u« upotrebljava znakove »v« i »u«, verovatno stoga što se povodio za starolatinskim tekstovima. Rimljani su, naime, znakom »v« obeležavali vokal »u« i konsonant »v«. Autor ovoga članka ostaje veran tipografiji knjige, budući da je krajnje nenaučno menjati istu.



	Pag.
8. De potu . . . . .	34
9. De motu siue exercitationibus corporis . . . . .	39
10. De quiete & otio . . . . .	48
11. De somno . . . . .	49
12. De vigilia . . . . .	57
13. De excretionem in genere . . . . .	58
14. De sectione venae . . . . .	59
15. De cucurbitulis . . . . .	60
16. De hirudinibus . . . . .	61
17. De purgationibus & clysteribus . . . . .	63
18. De vomitu . . . . .	69
19. De urinae excretionem . . . . .	71
20. De sudore . . . . .	73
21. De balneis . . . . .	74
22. De Venere . . . . .	77
23. De inedia . . . . .	78
24. De retentione . . . . .	80
25. De perturbationibus seu affectibus animi . . . . .	80
26. Praecepta quaedam de diaeta singulis diebus seruanda . . . . .	82
27. De diaeta singulis septimanis instituenda . . . . .	94
28. De diaeta singulis mensibus seruanda . . . . .	105
29. De quatuor anni temporibus . . . . .	105
30. De vere . . . . .	106
31. De aestate . . . . .	107
32. De autumnio . . . . .	108
33. De hyeme . . . . .	109
34. De anno in genere . . . . .	111
35. De annis climactericis . . . . .	114
36. De ratione victus in itineribus & prosectionibus probe instituenda . . . . .	118
37. Praecepta contra iniuriam frigoris & remedium ad curandam ambustionem . . . . .	120
38. Descriptiones medicamentorum quorundam ad vulnera externa curanda utilium . . . . .	125
39. Praecepta contra calorem & sitim . . . . .	133
40. Praecepta contra famem . . . . .	135
41. De nausea marina . . . . .	136
42. De haustu aquarum . . . . .	137
43. De eruptione sanguinis ex naribus . . . . .	138
44. Praecepta aduersus alui fluxum . . . . .	140
45. Contra ardorem stomachi . . . . .	141
46. Contra arefactionem linguae, quae dicitur vulgariter Brunella . . . . .	142
47. De ebrietate . . . . .	145
48. Descriptiones nonnullorum medicamentorum & antidotorum contra venena . . . . .	148
49. De peste . . . . .	150
50. Descriptio stibij praeparati & de eius vsu . . . . .	156
51. Antidotus Saxonica contra venenum . . . . .	159
52. Antidotus Nicomedis regis contra venena . . . . .	164
53. Medicamentum Christiani III regis Daniae contra morbum Caducum . . . . .	164
54. Syrupus S. Ambrosij . . . . .	165
55. Capitulum primum Cornelij Celsi, quemadmodum sanos agere conueniat . . . . .	166
56. Conclusio . . . . .	167

Knjiga je pisana, kao što smo već u prvom članku naglasili, srednjevekovnom latinštinom i naročito nije značajna sa literarne strane (slika 3 i 4). Stil joj je sasvim uprošćen. Glavna osobina ove knjige jeste ta što se u njoj, kao u modernim naučnim studijama, daje istorijat svakog medi-

cinskog fenomena, a naročito bolesti. Autor pokušava objasniti naziv bolesti ili nekog drugog fenomena, navodeći o tome razna mišljenja. Potom daje recepture za pojedine bolesti, ali ne po svom iskustvu, već po iskustvu najmerodavnijih u oblasti medicine. Da je knjiga, što se tiče sadržaja, pisana s krajnjom akribijom i pedantnošću dovoljno je podsetiti na to da je autor namenjuje rođenoj deci, a tek izdavač javnosti.

Preveli smo najinteresantnije glave knjige i ovde ih donosimo.

## Glava II. — Opća pravila za očuvanje zdravlja

Uticao astrologije na zdravlje. — Nabrojao sam vam glavne razloge zbog kojih nastaju različite promene, bolesti i tegobe u našem telu. Suprotno



*Parte rubet dextra clypeus : pars alba sinistra est,  
Et super in galea cornua bina micant.  
Cornua sunt robur : Martis color alter, & alter  
Pacis : utrumq; satis nobilitate decet.*

tome, sada ću izložiti razloge koji, ako ih se pravilno držimo, obezbeđuju sigurnost života, vraćaju izgubljeno zdravlje, a gotovo se sve vrste bolesti pomoću njih ublažuju i leče.

Za ovo vam je potrebno najpre spoznati i čvrsto se uveriti da je, uprkos tome što nebeska tela u ljudskim prilikama imaju tajanstvenu snagu i čudnu moć, ipak Bog svemoguć, graditelj celoga univerzuma, gospodar života i smrti i jedini sudac. Stoga se ne sme reći da itko drugi upravlja nižim telima, nego da jedino Bog gospodari svim nebeskim telima, kretanjima; upravlja tok i delovanje bilo da ih stavlja u pokret ili ih zastavlja. On diriguje svim kretanjama zvezda i po svojoj beskrajnoj dobroti odvrća bolesti i stanje menja nabolje. Ponekad po svojem tajanstvenom i pravednom sudu, zbog naših prekršaja, čini da ispaštamo okrećući naše prilike nagore.

Božansko veličanstvo, naime, nije prikovano za zvezde koje je ono stvorilo za dobrobit i spas ljudskoga roda, niti se po nekoj fatalnoj nužnosti ponaša tako kao da je u pritvoru, nego slobodno deluje i upravlja kako glavnim tako i sporednim uzrocima i pojavama svega postojećeg. Stoga najpre treba da molitvama molimo večnoga Boga, preblagoga našega gospodara Isusa Hrista koji grešnom kralju Sedehije produži život za petnaest godina da nam podari dužinu života sa zdravom i ispravnom konstitucijom, ujedno da se udostoji blagonaklono nam sačuvati zdrave telesne i duševne snage. S pravom se naime kaže: »Zvezde vrede nešto, a pobožni zaveti mnogo«, ili »Zvezde upravljaju ljudima, ali zvezdama upravlja Bog«, ili »Zvezde ustupaju pred Bogom, a sam Bog pred molitvama pobožnih«.

Potom, kako je zbog naših grehova naše telo često izvrgnuto raznim bolestima, treba revnosno nastojati da naš razum rukovodi potresima i neodređenim duševnim pokretima; da obuzdava vanjske udove kako ne bismo činili tolika zla, tj. da izbegavamo i istinski se klonimo grešnih prilika i normi. Posebno treba ceniti: pobožnost, dužnu poslušnost roditeljima i ljubav u kojoj se morate isticati. Ukoliko to izvršite, Bog će vam za uzvrat, kao što je obećao u dekalogu, udeliti svaku sreću i dug život. Jer, kao što veoma iskreno apostol Pavao reče: I Timoth. 4: »Pobožnost je u svemu korisna budući da ima zalag sadašnjeg i budućeg života«. Kao da je na neki način to razumeo baktirijski kralj E. Zoroaster, govoreći: »Tko bude žarkom željom prionuo na pobožnu molitvu, sačuvaće slabašno telo«. I Ciceron kaže: »Pobožnost je majka i temelj svih kreposti«. Drugo, kao što je već rečeno, zvezde su aktivni uzročnici propadanja, promena i različitih bolesti u našem telu. Budući da nije zabranjeno posmatranje nebeskih tela, želeo bih da vam bude poverena briga kako bi motrenjem ispitivali godišnje mene i nebeske znakove po kojima ste se rodili, a koje vam po redu brižno izbrojane ostavljam i ujedno o njima svaku praznovericu. O tome za mišljenje pitajte vešte astrologe i lečnike, kako biste što lakše izbegli previđeno zlo, a dobro mogli dovesti do željenog cilja.

Istina je što neki tvrde da je nebo sudbonosna slika na svemirskoj tabli. I kao što vrlo lepo kažu prvaci medicine Hipokrat i Galen, lekarstvo bez naklonosti neba često je bezuspešno, šta više i štetno. Ovo posmatranje je korisno za očuvanje dobrog zdravlja i preduzimanje mera protiv bolesti. Kada se sve osmotri slobodnom voljom, tada se zakoni neba mogu podvući pod pravila većom budnošću, tako da ishod o kojem

nas obaveštavaju astrolozi lakše podnosimo, pametnije mu se uklanjamo i izbegavamo štetu, tako da oprezno i diskretno, bez nevolje, prolazimo kroz život. Jer nama je do te mere data slobodna volja i izbor da se razum uz Božju pomoć može odupreti obmanjivanjima đavola i tela i istovremeno upravljati perturbacijama. Ako bi zvezde predskazivale i nagoveštavale neku naročitu nesreću i neki neočekivani ishod, to bi razum mogao izbeći. Stoga mi je želja da razum poštuje, jer ako pored sramote nadolazi i opasnost biće vam teže da to izbegnete. Bolje je naravno časnno umreti, nego dugo sramno živeti. Stoga zasigurno treba reći da razum ili veoma moćan um gospodari nebesima, a da sloboda duha i delovanja ljudi nije nužno podređena zvezdama. Dovde sam ukratko izložio na koji se način možemo zaštititi od svake vrste zala i ostalih nevolja našega tela i kakvom pomnjom, ukoliko joj se pridruži žarko zavijanje Božjega sina, sve to sretno prolazi. Da bih mogao slediti već utvrđeni red, nastaviću onim što je u mojoj moći. Ukoliko se budemo toga pravilno držali, zdravlje će nam jačati i biti u dobrom stanju, dok će u suprotnom slabiti i propadati...

3(3)

**P R A E F A T I O A D  
F I L I O S.**

**C**um ab immenso & aeterno Deo, filij mei charissimi, post creationem celi, terrae, plantarum, arborum, cunctorumque animantium & ceterorum mundi corporum in usum humanum conditorum, solus homo ad diuinam maiestatis imaginem ex terra sit factus, ita ut ex anima & corpore constet, maxime & imprimis toti humano generi in eo laborandum esse censeo, primum ut anima, postquam una cum corpore destinatum cursum peregerit, eo, unde digressa est, redeat. Deinde, ut corpus animae domicilium in hoc vitae curriculo quam diutissime cum ipsa sanum ac integrum conseruetur. Quibus vero rationibus efficiatur, ut anima emenso decursuque huius vitae spacio, ad beatam immortalitatem, hoc est, ad Deum ipsum, unde digressa est, reuertatur, id sacrae litterae abunde & luculenter tradunt. Quapropter o filij, vos sedulo moneo & hortor, sacro religionis studio ardentem incumbentes, doctrinae celestis fundamenta intimis animi sensibus diligenter & penitus percipiat, ut vobis ex huius vitae quadam quasi peregrinatione atque

hospiti-

*Glava XIII. — O ekskreciji uopće*

Želeći raspravljati o ekskreciji i retenciji, neću se toliko truditi da opišem sve pojedinačne vrste, koliko da po redosledu ukratko izložim ono što je od bitne koristi za sigurnost vašega tela. Mekan i opušten trbuh od najveće je koristi po zdravlje: najzdravija su ona čišćenja koja nastupaju spontano, odnosno blagonaklonošću prirode. Što se tiče izmeta, najzdraviji su oni koji nisu pretvrđi ni odveć fluidni, a prethodno ne ispuštaju tečnost i smrad, tj. oni su poput meda spojeni sa uobičajenim mirisom, bez punkcije, a lako i bez teškoća izlaze napolje. Njihova suhoća ukazuje na vrućicu i muku u telu, kao i na nedostatak tekućine i suhu hranu. Odveć velika tečnost ukazuje na opstrukciju i slabost digestije, kao i unutrašnjih delova stomaka. Dnevno se treba dvaput olakšavati: jutrom prilikom ustajanja i uveče pred spavanje. Ako je čovek sâm, ne treba zadržavati puštanje vetra. Mokraću ispuštati kolikogod je puta dnevno potrebno, zbog toga što njezino zadržavanje nije prirodno. Šlajm iz pluća i mozga treba izbacivati. I izlučevine ušiju, nosnica i nepca treba blagovremeno odstranjivati. Sada ću po redu ukratko o svakom organu za izlučivanje raspravljati, pošto prethodno izložim učenje o otvaranju vene.

**P R A E F A T I O**

hospitio euocatis ad perpetuum Dei & angelorum, omniumque sanctorum commercium concedere liceat. Quo pacto autem fragile corpus nostrum diu incolere & sanum conseruetur, & caduca nostra vita, viriumque imbecillitas aliquantisper sustentetur, perbreuibis nonnullis praeceptis, hunc in usum ex diuersorum medicorum libris conscriptis, atque incertum ordinem digestis docebo. Sed ne forte arrogantiae ingenij insimuler, ingenue fateor, me multis in locis integras medicorum sententias transulisse, & vestra potissimum causa hunc laborem colligendi suscepisse, quod non meminerim, hanc rem tam compendiose ab alijs tractatam esse, excepto vno Cornelio Celso, qui in primo de re medica libro praecepta longe vtilissima de sanitate tuenda, mira breuitate complexus est. Ut autem huiusmodi breuitatem eo commodius praestem, nuda saltem praecepta aetati vestrae maxime congruentia fusioribus interim causis & rationibus physicis omisis, vobis ob oculos ponam. Nolite vos haec aspernari, sed tanquam vobis a me ex paterna benevolentia atque affectione relicta, cupidè suscipite, studiosèque amplectimini. Non enim dubito, si secundum has praescriptas obser-

obser-

**A D F I L I O S.**

obseruationes viuendi ordinè atque rationem instituetis, quin magna ad vitam commodius traducendam inde sit ad vos redundatura vtilitas. Quod ad me sanè attinet, fateor me ex his praeceptis hanc percepisse vtilitatem, ut quamuis in iuuenilibus annis paterno ac ferè hereditario asthmatis morbo obnoxius fuerim, nunc tamen sic eo sim liberatus, ut valetudine satis commoda utar, quam Deus Opt. Max. pro diuinæ benignitatis suae arbitrio ac placito, mihi diuturnam conseruare ac propagare elementer dignetur. Ut autem propius ad rem ipsam accedam, paucis ordine praecipuas recensere causas destructionis & corruptionis corporum nostrorum, quibus cum humana natura consistatur. Deinde, ea, quorum legitimo vsu in corporibus nostris sanitas retinetur exponam. Postea praecepta de vitæ ratione singulis diebus, septimanis, mensibus, singulisque anni temporibus seruanda, deque annorum etiam climactericorum obseruatione instituenta pauca subiiciam. In fine quaedam de salubri victus ratione in itineribus habenda, nonnullorum item antidotorum & medicamentorum singularem contra venena vim habentium descriptiones subiungam.

3(4)

C A

#### Glava XIV. — O otvaranju vene

Snabdevanje je svrha postojanja krvi u ljudskom telu, odnosno da se njome hrane svi delovi tela. Kada se pak seče vena, tada s velikim istekom krvi nestaje životni dah. Tako se prirodna snaga uništava. S pravom je govorio Galen da neobuzdanima, pijanicama i proždrljivcima mnogo ne pomaže ni čišćenje ni puštanje krvi. Stoga treba da se češće služimo pojačanim vežbama, tako da život uredimo po najboljim uslovima za očuvanje zdravlja. Ukoliko se ne budete odlikovali umerenošću, kao što to treba, moram vas opomenuti da za vreme rezanja vene telo često ne izlažete prevelikoj hladnoći ili toplini da ne bi kasnije na mesto odakle je istekla krv naišla vlažna voda, leukemija. Ako li pak zbog prevelike krvi ili debljine nastupi neka bolest i vas prisili da ispuštate krv, ovo će se pravilo morati prekršiti. Uputstvo za rezanje vene može se potražiti u lekara.

#### Siguran način da se iz bilo koje rane zaustavi krv

Početak proleća kada žabe odlažu prvo seme, odnosno jajašca, tada uzeti tri do četiri »lakta« gušće lanene krpe. Ovu krpicu dobro isprati spomenutim jajašcima žaba i potom staviti na sunce da se osuši. Kad se po drugi i treći put ispere i isuši na suncu, istu treba brižno sačuvati za upotrebu. Kad se to bude htelo upotrebiti, treba precizno staviti na ranu dvostruko veći komad i izliv krvi će odmah prestati. To je uistinu mnogo njih isprobalo.

#### Glava XLI. — O morskoj bolesti

Ukoliko boravite na moru, nemojte zaustavljati ili sprečavati povraćanje. Ukoliko je povraćanje učestalije i veće, tada u piće pomešati malo morske vode da bi se na taj način vaš želudac malo pomalo privikao na more.

Protiv povraćanja dobro služi pečen hleb natopljen ocatom, kao i utroba mnogih kokošiju koja se prethodno opali na žaru u pepelu. U takvoj situaciji, s vinom uzeta, od velike je koristi stomaku.

#### Glava XLII. — O crpljenju vode

Budući da su mnogi na putovanju i ekspedicijama umrli upotrebljavajući mutnu i blatnjavu vodu, strogo zabranjujem pijenje vode iz bunara i bara. Njih, naime, neprijatelji, kao što to obično biva, mogu mnogostruko zagaditi, jer se i inače u njima nalazi mnogo smrada. Preporučujem vam izvornu vodu, ali pod uslovom da se u nju pošto se zacrpe stavi svetla lanena krpa. Ukoliko se na njoj u roku od dva sata ne pokažu mrlje, može se piti bez ikakve bojazni od otrovanja. Voda se čisti filtriranjem kad se iz jedne u drugu posudu pretače preko peska stavljenog u cedilo ili vrećicu.

#### Glava XLVIII. — Opis nekih lekova i preventivnih sredstava protiv trovanja i otrova

Dosada smo naveli nekoliko kratkih uputstava korisnih za očuvanje zdravlja i dugotrajnost života. Sada ćemo na kraju dati opis nekih od lekova protiv otrova.

Pre no što hranu stavite u usta povedite strogo računa da li je ispravna, kakav joj je miris, te je potom u ustima dugo jezikom i zubima prevrćite i sitnite. Ukoliko je hrana otrovna, odmah se oštećuje grkljan. Pored toga, pazite da hrana ne bude čudnog i neobičnog ukusa. Stoga je nemojte odmah gutati. Niko se, naime, brže ne inficira otrovom od proždrljivih osoba. U ime toga želim da niko od vas ne seda za trpezu suviše požudno i proždrljivo da ne bi zaveden pohlepom za hranom mogao raspoznati ono što je zatrovano.

Ukoliko se, međutim, otrov proguta, lečenje se sastoji u tome da se odmah počne uzimanjem hrane s maslacem, toplom vodom ili mlakim uljem, ili pak mlaka voda sa acetom. Posle toga neka se piju mleko i rastopljen maslac, a mogu se uzeti bele kokošje izmetine pomešane s vinom, jer se time podstiče povraćanje. S jakim povraćanjem treba tako dugo nastaviti dokle se ne bude osećao ni smrad, ni miris, ni žuč, niti bilo koja druga mučnina. Sve dokle se to pojavljuje znak je da otrov nije još odstranjen. Ponekad istucano i s vinom pomešano zrnelje smreke veoma zadivljujuće odstranjuje otrov. Delovanje otrova umanjuju beli luk i rotkva, te smaragd-melem, Akatova trava, bodljikavi koral i bilo koja trava postavljena u grlo ukoliko vraća prirodni koloritet.

Neki nose ambru s mahovinom ili stenom krstače stoga što su potpuno sigurne protiv otrova. Drugi, protiv otrovanja, na prazan želudac uzimaju ili vlastitu ili mokraću nevina dečaka. Neki smatraju da je protiv trovanja odlično sredstvo ako neko inficiran otrovom, pošto se mazgi ili konju izvadi utroba i dok je još topla, unevši unutra glavu ostaje u njoj tako dugo dok otrov ne iščezne. Ukoliko ne bi bilo dovoljno jedanput, neka se odmah ponovi. Ovim se načinom lečenja od trovanja izbavio Valentin Gorgijas, sin pape Aleksandra Šestoga.

#### Glava XLIX. — O kugi

O kugi koja se zasigurno širi vazduhom i na isti način truje, dodao bih nekoliko reči da o ovoj medicinskoj partiji ne postoji mnogo knjiga od veoma učenih lekara koje možete konsultovati. Ovde ću ukazati na kugu u stadiju njenoga nastupanja. Po svedočanstvu svih lekara, od nje je najbolja zaštita beg, tj. treba izmeniti podneblje, smesta napustiti zarazna i kužna mesta i u njih se vratiti kasnije prema poznatom stihu: uskoro, dugo, kasno, deder, ustupi, vratih se. Na grlo se kao amulet može uzeti kesica koja, ukoliko se, po Paracelsu, nosi ispod srca, zadivljujuće odoleva kugi. Kesica se spravlja ovako:

*Lek Jakova Karpensa.* — Uzmi dve unce belog kristalnog arsenika i jednu crvenog. Neka kolač bude okrugao, debljine prsta, s belim jajetom ili

sluzi astragela. Kesicu opšiti belim platnom, nakon čega se stavlja štof i prinosi bliže srcu.

#### Glava LIV—LV

... Ukratko sam izneo pojedinosti koje sam smatrao da su potrebne za očuvanje zdravlja i lečenje bolesti. Budući da o ovim stvarima tako divno sa čudesnom kratkoćom raspravlja prvi rimski lekar Aulus Cornelius Celsus, moram vas žarko podstaći na proučavanje njegova dela. Stoga mi se činilo umesno da kao epilog dopišem celu prvu glavu njegove prve knjige: Prva glava Kornelija Celsa, *Kako biti zdrav?*

Čovek koji je zdrav i dobro držeći, a uz to slobodan, ne treba da se strogo pridržava nikakvih pravila. On treba da ima raznovrstan život, čas na selu, čas u gradu. Treba da je češće u polju, da plovi, lovi, ponekad se odmara, češće vrši vežbe, jer uistinu lenjost telo oštećuje, a rad učvršćuje. Lenjost donosi preranu starost, a rad dugu mladost. Korisno je ponekad upotrebljavati kupku, a ponekad se kupati u hladnoj vodi, ponekad se mazati, ponekad isto izbegavati; nijednu vrstu hrane ne zapostavljati ukoliko je narod upotrebljava... dnevno rađe dvaput nego jedanput uzimati hranu. I uvek, čim pre, dok ovu hranu želudac probavlja, napušteni red vežbi, zbog obavljanja nužnih građanskih poslova, uznemirava naše telo. Obležavanje žene ne treba odveć ni upražnjavati niti zapostavljati. Ukoliko je ređe, telo je uzbuđenije, ako je češće, ono je smirenije. Ukoliko je pak češće ne samo brojno, već po prirodi dobi i tela, treba znati da je za telo korisno budući da mu ne pričinjava ni malaksalost ni iznemoglost. Po danu je štetnije, a po noći sigurnije. Ukoliko se zbude na oba načina, iza dnevnoga općenja ne valja odmah jesti, a iza noćnoga ne spavati. Ovoga se treba čvrsto držati i paziti da se u dobrom zdravlju ne uzimaju štetna »zaštitna« sredstva.

#### Analiza

Pre nego što pređemo na analizu prevedenih glava, moramo se podsetiti na tadašnje stanje medicinske nauke, tj. karakteristiku medicinske nauke i karakteristiku nauke uopšte u XVI veku.

Gutenberg je pronašao štampariju 1440. i štampanje knjiga u XVI veku već se uveliko obavljalo. Knjiga je postala češća i pristupačnija. Martin Luther je počeo borbu protiv rimske crkve 1517. godine i u momentu štampanja ove knjige (1573) protestantizam je već čvrsto ukorenjen u Nemačkoj i u skandinavskim zemljama. XVI vek je već vek pojave Nikole Kopernika, Johannes Keplera, Galileo Galilei-a, Giordano Bruno-a i Francis Bacon-a. Nagli napredak prirodnih nauka i filozofije nije bio bez uticaja na razvoj medicine. Napušten je arabizam, srušeno je praznoverje i došlo je do značajne reforme u medicinskoj nauci. Četiri značajna čoveka XVI veka izvršila su ovu reformu:

1. Andreas Vesalius Bruxellensis (1514—1564) gotovo potpuno dovršava izučavanje anatomije; ne treba zaboraviti ni dela njegovih prethodnika,

naročito umetničke crteže topografske anatomije Leonarda da Vinci-a (1452—1519).

2. Theophrastus Paracelsus (1493—1541), iako su njegova dela još uvek isprepletana sa alhemijom, astrologijom i teologijom, on je ipak jedan od najznačajnijih rušilaca arabizma i protivnik praznoverja u medicini, iako ga se do kraja života nije potpuno oslobodio. On uvodi kliničke elemente kao lekove i smatra da je osnov medicinskog saznanja vlastito iskustvo i eksperiment. Njegov uticaj na razvoj medicine XVI veka je ogroman.

3. Girolamo Fracastoro (1483—1553) sa svojim epohalnim delom »De contagione et contagiosis morbis«, gde govori o zarazama, kontagioznim oboljenjima, o inkubaciji, što je temelj savremene epidemiologije.

4. Ambroise Paré (1510—1592) zaslužan je za nagli i smeli razvoj hirurgije (prvi je počeo s podvezivanjem žila pri operacijama; nadalje, uveo je ponovo pri porođaju okret na noge, izumeo sisaljku za ispumpavanje mleka i konstruisao porođajnu stolicu).

Medicinski centri su još uvek u Italiji. Među najznačajnije medicinske centre spadaju Bologna, Padova i u Francuskoj Paris. Lajdenska medicinska škola još nije organizovana, niti je postojala.

Mnogobrojniiskusni lekari štampaju svoja iskustva u vidu knjiga koje nose naziv »Consilia«, »Consultationes« ili »Observationes«. Verovatno da je jedna od ovih savremenih knjiga i bila predložak našem priručniku. Posmatrano iz napred navedenih činjenica, naš komentar na prevedene glave bio bi sledeći:

*Glava II — Opšta pravila za očuvanje zdravlja:* Traktat je napisan u dejističkom duhu stroge Luther-ove pobožnosti (što je verovatno tada bilo potrebno i oportuno). Autor pokušava da se liši praznoverja i drugog balasta, ali je očigledno još uvek pod uticajem Paracelsusa i njegove astrologije, iako je kritički posmatra i naglašava »Delovanja ljudi nisu nužno podređena zvezdama« ili »Zvezde vrede nešto, a pobožni zaveti mnogo«.

*Glava XIII — O ekskreciji uopšte:* Pisana potpuno savremeno kao danas neki članak iz zdravstvenog prosvetavanja. Verovatno je cela glava prepisana od nekih veoma značajnih lekara iz tadašnje medicinske literature.

*Glava XIV — O otvaranju vena:* U napisu prepoznamo stavove veoma cenjene u XVI veku Pierre Brissot-a (1478—1522) koji su dugo u tadašnjoj literaturi citirani. U pasusu o sigurnom načinu zaustavljanja krvi vidimo iskustveni metod sa žabljim jajima i punoglavcima koji verovatno deluju suprotno od tada upotrebljivanih glava pijavica (hirudin).

*Glava XLI — O morskoj bolesti:* Danas je poznato da je gubljenje soli od upornog povraćanja jako značajno i da uporno povraćanje izaziva hiponatremiju. Morskom vodom nadoknađuju se NaCl, a užarena drob košaka verovatno deluje kao carbo animalis.

*Glava XLII — O crpljenju vode:* Mislimo da ovde nema šta da komentarišemo. Ovi vrlo korisni saveti uzeti su verovatno iz Hipokratovog dela »O vodi, tlu i vazduhu«.

*Glava XLVIII — Opis nekih lekova i preventivnih sredstava protiv trovanja i otrova:* Pored dosta korisnih saveta nalazimo ovde izvesne manipulacije koje su vrlo neozbiljne. Glava o uzimanju izmeta kokošaka i mokraće dečaka je uzeta iz spisa takozvane »Dreck medicine« koja je tada počela cvetati u Nemačkoj. Poznati su dosta sigurni antidoti protiv Bordžinih otrova koji su se uglavnom sastojali iz arsenskih spojeva. Među poznatim antidotima koje su čak i Bordžije spravljali poznati su fosforni spojevi koji su dobijeni iz mokraće dečaka i izmeta kokošnjih. Ova činjenica govori za to da je autor bio vrlo obavešten o protivotrovima.

*Glava LIX — O kugi:* Veoma koristan savet o izolaciji od bolesnika s primenom Paracelsus-ovih saveta koji su još ostaci čistog praznoverja.

Glava LV — Završna glava.

U stvari, to je citat rimskog enciklopediste Aula Kornelija Celsa\*. Ovakvo shvatanje zdravlja i života — koje će se kasnije nazvati »puritansko shvatanje« — usvojili su gotovo svi protestanti s Martinom Luther-om na čelu. Smatramo da su ovakvi saveti bili naročito potrebni, pošto su vladale česte epidemije koje su odnosile svoje žrtve. Moramo imati u vidu da se prva epidemija sifilisa u Evropi zbilja 1495. godine. Od tada pa nadalje čitavo stoleće sifilis je epidemično harao po Evropi. Naročito je bio rasprostranjen u Nizozemskoj i severnoj Nemačkoj od 1520. godine pa nadalje. Na kraju da napomenemo da je autor, i pored udaljenosti od tadašnjih medicinskih centara gde se negovala i medicina i filozofija, ipak bio o svemu obavešten. Ovo nam govori za to da je autor priručnika za ono doba bio veoma obrazovan, što se može uočiti iz izbora tema u priručniku. Autor je i veliki poznavalac klasične i tadašnje filozofije i prirodnih nauka, posebno vrstan poznavalac istorije.

#### Beleška o piscu

O piscu knjige koja ga naziva Henricus Rantzovius, zapravo Heinrich von Rantzow, odnosno Rantzau, zna se da je bio danski državnik i namesnik Šlezvig-Holštajna, bivše nemačke kneževine na jugu Danske. O Heinrichu nemačka edicija »Der grosse Brockhaus« u petraestom tomu na strani 376/377. donosi sledeće: »Heinrich Rantzau je bio sin Johana, danskog državnika. Rođen je u Štajnburgu (Steinburg) 11. III 1522. godine, a umro u Brajtenburgu 31. XII 1598. godine. Kao namesnik od Holštajna uživao je dobar ugled. Pod pseudonimom Cilicius Cimber napisao je knjigu na latinskom jeziku koja je raspravljala o ratovima. Ko želi da se opširnije upozna o njemu, upućujemo ga na obiteljsku hroniku: »Karl v. Rantzau, Das Haus Rantzau. Eine Familienchronik, Celle 1865«.

\* Aulus Cornelius Celsus — Aul Kornelije Cels (nipošto Celso), zapravo je enciklopedist. Delovao je u Rimu u I st. n. e. i napisao golemo delo »Artes« (oko 30. god.). Od dela se sačuvalo osam knjiga o medicini. Zbog sačuvanog spisa »De re medica« u nauci ga obično svrstavaju među lekare.

The author gives medico-historical analysis of the book with the following translation:

Henricus Rantzovius

Duke of Holstein

The book on health protection written for the personal use of his children. Published by Detlev Silvije of Holstein.

There are short instructive advices about diet, travelling and drugs for different diseases.

Leipzig, 1573

The author concludes that the main characteristic of this book is the fact that the history medical accomplishments of the most important authors of the XVI<sup>th</sup> century are translated here.

The author concludes that the main characteristic of this book is the fact that the history of each medical phenomenon, especially diseases, is presented here like in some modern scientific study. The author tries to explain the name of a disease, or some other phenomenon not from his own personal experience, but from the experience of the most competent experts in the field of medicine. As for the contents, the book was written with the extreme exactitude and very pedantically because the author had dedicated it to his own children, and only the publisher to the public.